

CONTOS DA TRADICIÓN ORAL RECOLLIDOS POR DOROTHÉ SCHUBARTH

Carme Hermida Gulías

Universidade de Santiago de Compostela
mdocarme.hermida@usc.gal

Resumo: Dorothé Schubarth percorreu Galicia entre os anos 1978 e 1984 recollendo a música e o canto tradicionais. As persoas que lle cantaron os temas tamén lle contaron contos tradicionais que non lle interesaban cientificamente. Varios deses contos regravounos nuns casetes e entregounos ó Arquivo do Galego Oral con vistas a unha posible publicación.

Neste traballo transcríbense 22 deses contos recollidos en lugares dos concellos de Pedrafita do Cebreiro, Cuntis, Dumbría ou A Estrada. Van precedidos dunha introdución en que se analizan as características que os definen como mostras da lingua oral popular de carácter dialectal.

Palabras chave: contos tradicionais, Dorothé Schubarth, lingua dialectal, lingua oral, lingua popular.

Title: Tales from the oral tradition collected by Dorothé Schubarth.

Abstract: Dorothé Schubarth travelled through Galicia between the years 1978 and 1984 collecting traditional music and singing. The people who sang her the songs also told her traditional tales in which she had no scientific interest. Several of these were rerecorded by her on cassettes and handed in to the Archive of Oral Galician of the Institute of the Galician Language for possible publication. In this work 22 tales collected in places in the municipalities of Pedrafita do Cebreiro, Cuntis, Dumbría or A Estrada are transcribed. They are preceded by an introduction in which the characteristics that define them as samples of popular oral language of dialectal character are analyzed.

Key words: Traditional tales, Dorothé Schubarth, dialectal language, oral language, popular language.

1. Introducción

No ano 1996 Francisco Fernández Rei e mais eu publicamos — co auxilio económico e técnico do Arquivo Sonoro de Galicia do Consello da Cultura Galega, daquela dirixido por Afonso Vázquez-Monxardín Fernández, auténtico animador da iniciativa— *A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego*. O estoxo en que se presentaba constaba dun libro e de tres casetes que lles foron regalados ás 700 persoas asistentes ó I Congreso Internacional *A lingua galega: historia e actualidade* (18 a 20 de setembro de 1996) co que o Instituto da Lingua Galega conmemoraba os seus 25 anos de existencia.¹

Despois de rematado o congreso, Dorothé Schubarth entrou un día pola porta do meu despacho para comentarme que entre as gravacións musicais que realizara por toda Galicia tamén aparecían contos que non eran o seu obxecto de estudo. Colocou, daquela, sobre a mesa cinco cintas casete indicándome que as escoitase e que considerase a posibilidade de facer unha publicación con elas.

Circunstancias de carácter persoal impedíronme dedicarlles o tempo necesario ás gravacións, que quedaron depositadas e arquivadas entre os fondos do Arquivo do Galego Oral, proxecto do Instituto da Lingua Galega, de onde as rescatei para esta edición. Foron moitas as veces que me viñeron á cabeza, pero nunca fixen o tempo necesario para ocuparme delas. A morte de Dorothéolveumas ó acordo, desta vez acompañada a lembranza da mala conciencia de non cumprir a encarga que me fixera.

De por parte de cumprir cunha obriga, esta publicación tamén quere servir para homenaxear esa muller discreta que, nacida na Suíza de fala alemá, escolleu Galicia e a súa lingua como patria de adopción. A esta fíxolle o mellor e maior agasallo que lle permitiu o seu saber: a publicación en sete tomos do *Cancioneiro popular galego*, realizada en colaboración con Antón Santamarina, magna obra que recolle entre as súas páxinas o noso xeito de ser e estar no mundo, nas penas e nas alegrías.

1 No ano 2003 fíxose unha segunda edición d'*A nosa fala. Bloques e áreas lingüística do galego* coa novidade de presentar as gravacións en formato CD. Posteriormente, o Consello da Cultura Galega subiu á páxina do Arquivo Sonoro de Galicia os audios e as súas transcritións. Poden consultarse en <https://consellodacultura.gal/arquivos/asg/anosafala.php>

2. Dorothé Schubarth

Naceu na cidade suíza de Basilea no ano 1944 no seo dunha familia ilustrada amante das artes musicais, afección que herdou e desenvolveu Dorothé quen, despois de realizar estudos de diferentes materias (musicoloxía, dirección coral, composición...), entrou a formar parte do profesorado da Akademie für Schul und Kirchenmusik de Lucerna (Suíza) no 1971.

Ó final da súa etapa formativa, maniféstase o seu interese pola música tradicional europea que se concreta na realización de gravacións de campo nos Balcáns, en Occitania, en Andalucía e en Valencia. Os resultados deste labor apareceron recollidos no libro *Das Volkslied in Europa: Vielfalt seiner Erscheinungsformen*, publicado no 1978 en Lucerna. No verán dese mesmo ano chega a Galicia, onde o seu interese investigador se viu seducido pola persistencia e o vigor do canto tradicional. O contacto con persoas que a animan e apoian, especialmente con Antón Santamarina que foi o seu colaborador máis próximo e a persoa sen cal o seu traballo non podería realizarse, convenceron a Dorothé para realizar unha compilación sistemática da música tradicional de Galicia. Así narra Ossa (2024) a intrahistoria do seu percorrido:

Tras unha fase de investigación inicial, para a que Schubarth contou cunha contribución institucional desde Suíza, é finalmente a Fundación Barrié de la Maza a que patrocina a realización do proxecto. A meirande parte do traballo de campo lévaa a cabo Schubarth entre 1978 e 1983. Hospédase en Santiago e viaxa polo país en autobuses de liña, a dedo e mesmo andando, por necesidade, aos lugares peor comunicados. Dorme en hostais e ás veces nas casas da xente que entrevista; non é raro que comparta as tarefas do fogar coas anfitriñas. Nas entrevistas, que se desenvolven sen guión previo, amósase próxima e sensible ás distintas situacións que vive. Neste tempo alterna as saídas ao campo coa transcripción de letras e músicas e a ordenación primeira do material. O relato do material publicado déixanos os seguintes números: arredor de 100 concellos e 250 lugares distintos visitados, 600 informantes e preto de 2000 melodías.

Os resultados das súas pescudas están recollidos nos sete volumes do *Cancioneiro popular galego* publicado, conxuntamente con Antón Santamarina, entre os anos 1984 e 1995 pola Fundación Barrié de la Maza.²

Dorothe Schubarth regresou a Basilea no ano 1987 para ensinar varias materias do programa de estudos da Musikhochschule da Musik-Akademie, entre outras, teoría musical, contrapunto... As súas visitas a Galicia foron frecuentes, primeiro para rematar o labor de edición do *Cancioneiro* e, despois, para ocuparse da preparación doutros traballos, como a colocación en rede do *Cancioneiro* no Arquivo do Patrimonio Oral da Identidade (APOI) do Museo do Pobo Galego. Tamén acudía puntual á súa presentación, asistía a eventos académicos ou a outros onde recibía algún recoñecemento.

Nunha desas visitas, tiven o atrevemento de preguntarlle se non tivera problemas para afacerse de novo á vida na gran cidade despois de tantos anos percorrendo e vivindo a Galicia rural. Contestoume que non lle custara moito, pero que descubrira, e era o que máis lle doía, que a morriña non era un sentimento dos galegos, senón un sentimento por Galicia. Ela tíña a, para calmala, collía un autobús —que pasaba varias horas antes da súa entrada ó traballo— que ía cheo de emigrantes galegos que se expresaban na súa lingua e falaban dos seus lugares de procedencia e de asuntos das súas casas de orixe. Nunca falou directamente con eles e non quería que sospeitasen que os entendía, polo que baixaba a cabeza e tapaba a cara coa melena. Quería evitar que a mirasen con prevención ou que quedasen calados.

Dorothe morreu en Basilea o 6 de setembro do 2023 aínda sen cumprir os 79 anos. Se Galicia fose unha terra agradecida, xa estaría traballando para honrar a memoria desta muller miúda chegada de terras alleas que moito fixo para sermos máis sabedores de nós.

2 Para coñecer máis datos sobre a intrahistoria da investigación e a estrutura da publicación, véxase Fernández Rei (1997).

3. As gravacións

As gravacións que Dorothé fixo nas súas múltiples viaxes polo territorio lingüístico galego entre 1978 e 1983 centráronse na recollida do canto e da música tradicional, por veces realizadas a persoas individuais pero tamén a grupos que se xuntaban para, a modo de ruadas, foliadas ou polavilas, mostrarlle como eran as reunións festivas. Nos descansos entre unha peza musical e outra, tamén lle contaban contos, como se facía tradicionalmente. Ela, neses casos, non interrompía a gravación pois era consciente de que isto podía provocar un anticlímax que acabase por desfacer a xuntanza. Xa desbotaría o material que non fose do seu interese no labor de transcripción.

A publicación d' *A nosa fala* mostroulle que os contos podían ter valor lingüístico e etnográfico, fixo unha recompilación deles e regravounos illadamente en cinco casetes con narracións recollidas en Pedrafita do Cebreiro, na Estrada, en Cuntis e en Dumbría. No proceso desta segunda gravación produciuse algún erro na manipulación dos aparellos que ten como consecuencia un corte na narración facilmente deducible polo contexto.

4. As transcripcións

Nas transcripcións que se presentan neste traballo non están tódalas narracións gravadas, senón que se fixo unha escolma e se desbotaron algunhas: ben por non teren debidamente identificado o informante, ben por teren unha deficiente calidade de son, por estaren incompletas ou por estaren en castelán. Tamén se deixaron de considerar dúas gravacións por seren unha primeira versión dun conto ou sucedido que despois se repite completo.

Para a realización da transcripción seguíronse as normas empregadas para a publicación dos textos do Arquivo do Galego Oral,³ poñendo especial atención neste caso na marcade por medio do apóstrofo das elisións e contraccións que son propias da fonética sintáctica (*qu' andaban, tod' à mañán*) e que están en retroceso no falar estándar por unha submisión da forma oral da lingua á forma

3 Consultables en <https://ilg.usc.es/ago/>

escrita, submisión que se manifesta con moito vigor na lectura ortográfica de calquera tipo de texto, mesmo por persoas con coñecementos e formación lingüística.

Os contos, un total de 22, púxoselles título e foron agrupados segundo as características máis identificadoras dos seus protagonistas principais, independentemente da área xeográfica ou do ano en que foron gravados. As categorías habilitadas son: *contos de canteiros*, *contos de curas*, *contos de xastres*, *contos de homes e mulleres*, *contos de proxenitores*, *contos de animais*, *contos de gaitas* e *varia*. No interior de cada categoría, a ordenación é alfabética polo título.

As narracións recollidas na parroquia de Lousada do concello de Pedrafita do Cebreiro (Lu) en setembro do ano 1978 foron explicadas por tres falantes: Senín, de 45 anos; Carmen, de 78; e un veciño, de 88. Os dous primeiros, naturais da aldea de Santalla e, o terceiro, do Sisto. Senín narra os contos titulados “Á busca dun lugar para descansar”, “A bola de pan” e “O forno da Lagúa”, os tres incluídos na categoría *contos de canteiros*; “Problemas para ter familia” e “Os tres curas e o sancristán”, da categoría *contos de curas*; e “A visita da comadre” e “Os pantalóns do cura”, ambos da categoría *contos de homes e mulleres*. María é a recitadora do “Esconxuro da néboa” e o veciño do Sisto conta “O muíño na montaña”, ambos incluídos no grupo *varia*.

Os textos recollidos en Calobre (A Estrada, Po), que titulamos “Don Climente” —incluído na categoría *contos de curas*—, “O pai agharrado” e “O señor José (sucedido)”, estes dous da categoría *contos de proxenitores*, foron contados no ano 1979 por Manuel,⁴ de 85 anos, cunha prestancia narrativa propia dun fistor. Na gravación aparece acompañado pola súa muller que é a incitadora dos temas, pero non ten máis relevancia na narración.

As narracións recollidas no lugar da Casiña, da parroquia de Arcos de Furcos, no concello de Cuntis (Po) foron realizadas por dúas mulleres, Manuela —de 64 anos— e María —de 70 anos— en marzo do ano 1979. Manuela⁵ é a transmisora dos contos “O

4 Hai unha foto súa no *Cancioneiro popular galego* de Schubarth e Santamarina (1984-1995, vol. IV, t. II, p. 19).

5 Hai unha foto súa —xunto con María, a outra informante do mesmo lugar— no *Cancioneiro Popular Galego* de Schubarth e Santamarina (1984-1985, vol. VI, t. II, p. 314).

bolo do lar” e “As papas, a cancela e os ladróns”, da categoría *contos de xastres*. A outra informante de Cuntis, María,⁶ foi a encargada de contar “A fame fai o xastre”, da categoría *contos de xastres*; “A gaita chama pola muller” e “O pranto da muller do gaiteiro”, da categoría *contos de gaitas*; “O cego, o criado e mailos chourizos”, “O paxaro atrapado na gorra”, “O sapo e o raposo” e “Santos vai cagar!”, os catro incluídos en *varia*.

A única narración recollida en Regoelle, Olveira (Dumbría, Co), que titulamos “O mandar dos homes” e incluímos dentro da categoría *contos de homes e mulleres*, foi realizada por Estrela,⁷ de 64 anos, en decembro do 1980.

5. A lingua

Os contos presentan unha modalidade oral de galego popular e coloquial de carácter dialectal sen os filtros que posteriormente lle colocarían a aprendizaxe na escola e os medios de comunicación. Constitúe unha excepción o conto “Don Climente” que tende ó uso dunha variedade máis formal da lingua debido ó emprego de estruturas sintácticas máis complexas, a unha maior densidade léxica e a unha menor utilización dos marcadores discursivos propios da lingua oral espontánea.

5.1. Trazos orais

Os textos transcritos conteñen numerosas características dos discursos orais espontáneos como os falsos comezos (*había que baixar mirare... Había que baixar pola bòla; fai coma o compadre da, o hòme da comadre da Casela; xa m'eu encarghei, encargharei de que lle lembre o día*); as repeticións de palabras, necesarias para lembrar o que se

6 Hai dúas fotos súas no *Cancioneiro popular galego* de Schubarth e Santamarina. Unha xunto con Manuela, a outra informante do mesmo lugar (1984-1985, vol. VI, t. II, p. 314), e outra, ela soa, na capa do volume IV, tomo II da mesma obra.

7 Hai unha foto súa no *Cancioneiro popular galego* de Schubarth e Santamarina (1984-1995, vol. IV, t. II, p. 39).

quería dicir ou para artellar o que se vai expresar seguidamente (*chegar ô, ô río donde dab' à, donde dab' à, a luna*); os enunciados cortados por cambio na estratexia narrativa (*chegan por alí dous cãnteiros nõvos que nunca da casa saliron, que salían siẽmpre... Xuntábanse dous rapaces cualquẽra è fãcian de cãnteiros è viñan aquí a, ôs puẽblos a buscar òbras*); a confusión na elección das palabras e a súa posterior corrección (*quẽre cuspir nas maus è salta, sõltase; oiches ou oeu*); a inclusión de incisos explicativos para precisar a narración (*trasm' unha ghorra dèlas —unha ghorra da cabeza*) ou asegurarse da súa comprensión (*dond' er' à, a tapa... non sabes os bicicletas onde fan a tapa?*); a abundancia da coordinación como relación sintáctica dominante (*è un día estaba ca moza no fondo da cociña è o vèllo estaba detrás do lume cas achinãs acheghadas è apenas se vía nada; mais marchou o cura è chega o mārido è vai ela è abràzase ô marido è dícelle*).

Nos textos orais, que se emiten no mesmo momento da súa elaboración, é salientable a utilización de marcadores discursivos característicos da lingua oral. Neste caso é moi abundante a presenza da conxunción copulativa *e* nesta función (*È que? Trae a masa, mi padre?; È, ô abri-la zapa, dícell'un cura*), en moitos casos acompañada por *entonces* (*i-èntonces estiveron tod' à noite*). Outros marcadores discursivos tamén moi abundantes son *despois* (*despois a nõra quería abri-rlle ô forno*), *pois* (*pois isto è un páxaro*), *bueno* (*Buẽno. Abriron*) e *pero* (*Pèro ghindouse do rabo, que o levaba no rabo*) etc. Nalgúns casos mesmo se dá a acumulación de varios: *È' ntonces, claro, alie... el púxolle unha ghorra*.

Os enlaces propios da fonética sintáctica tamén son característicos da modalidade oral: elisións (*coll' a pòrta; è' nganchóuselle; com' o queira; derd' os pès*), contraccións (*sal x'ò ten; pasab' ò sacristán; cal' à boca*), asimilacións (*nome mollar; enchime*) etcétera. Estes enlaces non son sistemáticos en tódolos contextos en que serían posibles porque as pausas e a énfase que se colocan nalgunhas secuencias impiden a súa realización.

Nos textos con fragmentos dialogados, é característico da oralidade introducir a intervención de cada personaxe cunha forma do verbo *dicir*, que pode ir acompañada ou non da referencia a quen intervén:

È entonces a filla tiña un mozo è tratou de se casar. È díxoll' o vèllo, díxoll' a seu pai:

—Òíches ou òeu, o mozo quèrese casar comigo.

Díxoll' el:

—Òi, ese hòme non sirve pa meu xenro!

Dice:

—È por que, papá?

5.2. Trazos dialectais

Os textos de Pedrafita do Cebreiro encádranse dialectalmente dentro do bloque oriental (Fernández Rei 1990, pp. 139 e ss.), concretamente, na microsubárea do Courel xa que presentan a terminación de plural *-is* para as palabras rematadas en *-n* (*pantalois*, *collois*, en concorrencia con *pantalós* e *collós*); a terminación *-in* (*muín*, *camín*), que nalgún caso concorre con *-iño* (*vin*, *viño*); o ditongo *ua* (*cuanto*, *cualquer*, *cuando*); o ditongo *ui* (*cuidado*, *escuitou*); a secuencia *-aix-* (*abaixo*, *baixe*); a palatalización non xeral do *a* átono (*bārbuda*, *pālleira*, *cāsouse*); a conservación do vocalismo etimolóxico (*tèmpo*, *ela*); o incremento dun *-n* na primeira persoa das formas verbais rematadas no ditongo *-ei* (*hein*) e en *-ou* (*voun*); o radical *pod-* para o presente de subxuntivo do verbo *poder*; os pronomes *vosoutros* (*vosoutros facelo?*) e *tu* (*tu ères tolo!*, *en cuanto tu lle vas pedir*); o pronome átono *o* antecedido dun ditongo (*deixouo*, *viuo*); as formas hipercaracterizadas *il* e *ise* e as formas da conxunción copulativa *è*, *iè* e *ia*.

Os textos recollidos en Callobre (A Estrada, Po) pertencen dialectalmente ó bloque occidental (Fernández Rei 1990, pp. 116 e ss.) como se pode confirmar pola utilización da terminación *-ns* (*uns*, *ladróns*, agás *legbós*), a gheada (*afoghadós*, *algbo*, *ghastadore...*), o seseo posnuclear (*lus*, *dès*, pero *capaz*), a terminación *-an* (*man*), o uso da solución *-an* para o masculino e o feminino (*unha irmán*). De por parte destes trazos, cómpre salientar a solución *no* e *noa* como resultado do encontro do adverbio *non* co pronome acusativo (*o*, *a*). A localización xeográfica sitúa este texto na subárea Ulla-Umia, o que se pode corroborar polo emprego do ditongo *-oi-* (*noite*, *moito*),

o déictico *esto* e a vogal temática *-e-* na terceira persoa de pretérito dos verbos da terceira conxugación (*oeu, abreulle, saleu*).

A lingua empregada nas narracións realizadas no lugar da Casiña de Arcos de Furcos (Cuntis, Po) tamén é a propia do bloque occidental (Fernández Rei 1990, pp. 116 e ss.) coa presenza do plural *-ns* (*ladróns*), a gheada na súa realización aspirada (*lògho, algho, ghrileira*), a terminación *-an* para o feminino (*mañán*) e a presenza de seseo posnuclear (*ves, chafarís*) que mesmo se rotatiza (*en ver de*), aínda que non é constante pois aparece algún uso sen el (*vez, capaz*). Dentro deste complexo, a fala de Manuela e de María sitúase na microsubárea Moraña-Cotobade da área pontevedresa polo uso da terminación *-an* (*man*), o ditongo *-oi* (*moito*), a vogal temática *-e* na terceira persoa dos pretéritos da segunda e da terceira conxugación (*meteu, comeu, saleu*). A utilización indistinta dos solucións *eso* e *iso* para o demostrativo neutro acentúa a súa proximidade á isoglosa que separa a subárea Ulla-Umia da macrosubárea Verdugo-Miño.

A pesar da súa proximidade, entre os textos de Callobre e os de Cuntis destaca a diferenza no uso da vogal temática na segunda persoa dos verbos da segunda conxugación, *respondeches* en Callobre e *vendiches* en Cuntis. María, unha das informantes deste último concello, usa de xeito sistemático a terminación *-no* para a terceira persoa de plural do pretérito (*fono dous á misa, cando chegano*).

A única narración recollida en Regoelle-Oliveira (Dumbría, Co) é unha magnífica mostra da fala da subárea do Xallas, na área fisterrá do bloque occidental (Fernández Rei 1990, pp. 116 e ss.), debido á utilización da terminación *-an* para as palabras femininas (*mañán*), da gheada (*agharrou, faghas, aghora, chegharon*), de cheísmo (*mátache*), do seseo prenuclear (*enfusiñaba, fasendo*), da inestabilidade da fricativa palatal (*hoxe, deixax, díxolle*), que mesmo se pode articular como unha fricativa alveolar (*San, Marusa*); do ditongo *ui* (*cuíro, fui*); da vogal temática *i* na terceira persoa do pretérito dos verbos da segunda e da terceira conxugación (*colliu, vendiu, caiu*); da aspiración do *-s* final (*hagh, deghde*); da palatalización esporádica do *a* átono (*mätou*); da utilización das formas non marcadas do pronome de acusativo (*o, a*) cando van precedidas por unha forma verbal rematada en ditongo (*levouos*) e do amecido dun *-n* na primeira persoa de pretérito dos verbos rematados no ditongo *-ei* (*matein*).

5.3. Trazos da lingua popular e coloquial

De por parte dos xa sinalados, outros trazos que caracterizan a lingua dos textos como popular e coloquial son⁸ as labializacións (*lovántate*); a conversión en iode da conxunción *e* cando vai seguida de vogal e a posterior abertura desta ó formarse o ditongo (*i-ò forno*; *i-àpertou*, *i-èses*); a prótese dunha vogal (*arresistía*) ou dunha sílaba (*encolghados*); a aparición de vogais e consoantes epentéticas (*advertido*, *queríanse* —por *críanse*—, *costrelas*), nalgúns casos inducida pola fonética sintáctica (*o iamo*, *a iauga*);⁹ o emprego do *e* paragórico (*mirare*, *facere*, *ghastadore*, *enformare*); a aférese dunha vogal (*inda*, “non sabes os bicciclistas onde fan a *tapa*?”; “*non cèrto pà cama*”, *subiòtes*) ou dunha sílaba (“eu *tou* enfermo”, “*ti tas* tolo”); o uso de formas sincopadas (*dreito*, *parce*, *endrezalo*, *aparçia*),¹⁰ especialmente a preposición *pra* ou *pa*, que é de uso xeral; a apócope silábica en *verdá* e *necesidá*; a metátese en *óutor* e *probecica*; o rotacismo do *-r* ante consoante sonora (“*derde* que comeron”, “*anácor* de touciño).

Un último trazo do galego popular e coloquial detectado nos contos que cómpre destacar é a presenza das interferencias do castelán. Hai algunha mostra na morfoloxía (“pedimos *sal* e Diòr mandóunola”) e na sintaxe (*non vos voun a pagar*), mais é especialmente abundante no ámbito do léxico: *khèfe*, *calle*, *puènte*, *cadena*, *luna*, *cuento*, *vièntre*, *abuèlo*, *salir*, *sièmpre*, *puèbulo*, *dernudárono*, *siquièra*, *adrio*, *a cièn*, *bièn*, *entretenidos*, *pelea*, *apuèsta*, *tècho*, *cuadra*, *tiènda*, *ventana*, *fikhamènte*, *desaiuno*, *Diòs*, *adiòs*, *donde*, *cerdo*, *cuènta*, *demonio*...

Algúns dos castelanismos detectados é probable que estean inducidos pola propia situación comunicativa —a condición de estranxeira de Dorothè era difícil de disimular aínda que falase

8 Seguimos neste punto a caracterización dos fenómenos e a ordenación presentada por Graña Núñez (1993).

9 Tamén se detecta o fenómeno contrario —se cadra, por ultracorrección—, a supresión dun *i* etimolóxico en posición propia dun *-i-* antehiático: *saas*.

10 A solución *ca* para o encontro da preposición *con* co artigo *a* (“*ca* noite qu’ está”, “*mar-chou ca* pòrta”) pode considerarse un fenómeno de epéntese inducido polas formas masculinas (“*cos* pès á auga”).

galego—, como acontece coa utilización de *bestia*, no canto de *besta*, animal cabalar, ou de *los cokhones* da seguinte secuencia:

I-èl que estaba deitado pois miroulle è viulle algo que lle pareceu qu' èran los cokhones. È' ntonces xa quedou intranquilo. Dixo:

—Eu, ise que dòrme ca miña mullèr parce que lle vin collois, coño! Tèn que ser collois.

A introdución de diálogos en castelán no conto “Os tres curas e o sancristán” é unha mostra da situación sociolingüística do galego: os curas, como persoas formadas e socialmente ben posicionadas, falan en castelán e os outros personaxes exprésanse en galego con manifestacións claras de diglosia, pois a María fala co home en galego, pero diríxese ós curas en castelán.

6. Contos de canteiros

6.1. *Á busca dun lugar para descansar*¹¹

Unhos cãnteiros... Cuando viñan antes a Galicia, viña unha cuadrilla deles. Pasaban por unha calle è —traían sièmpre un khèfe qu' èra o que os dirikhía— ordenaron de descansar, mais non sabían donde. È' ntonces había unha pòrta abèrta. Quèn facía de khèfe díxoll' a un:

—Baixa mirare a ver s' hai palla no portal ese. È se a hai dices que a hai.

I-èntonces tirouse ia había un carro. È dèu cas costrelas no carro è ô caer empezou:

—Ai!

11 Narrado en setembro do 1978 por Senín, un veciño de 45 anos da aldea de Santalla, parroquia de Lousada, en Pedrafita do Cebreiro (Lu). Unha versión moi semellante deste conto aparece recollida no volume *Contos populares da provincia de Lugo* (1972, p. 123) co título “Os canteiros que buscaban pousada”.

I-èles quedaban arriba queríanse que decía que häbía a palla (...). È dá tamên cas costrelas no carro, empèza:

—Ai!

È detrás dil o outro è alí s' esnocellaron os sète qu'iban.

6.2. *A bola de pan*¹²

Outra vez iban i-ô pasar un puènte, a luna daba è daba na auga è eles queríanse qu' èra unha bòla de maíz è dicen:

—Había que baixar mirare... Había que baixar pola bòla.

Dice:

—Pèro, ¿como imos baixar?

È dice:

—Si, imos facer cadena. Aora eu agárrom' ô puènte è tu agárrast' òs meus pês i-ò outro agárras' òs teus i-àsí imos facendo a cadena hasta chegar á bòla.

I-èntonces foron facendo a cadena hasta chegar ô, ô río donde dab' à, donde dab' à, a luna. È cuando chegou un cos pês á auga, o que estaba agarrado ô puènte pois non arresistía è dice, dice:

—Ai, hò! Finc' òs pês na iauga en cuant' eu cuspo, cuspo nas maus!

È' ntonces quere cuspir nas maus è salta, sòltase è marcharon todos polo río abaixo:

I-ái s' acabou o cuènto.

12 Narrado en setembro do 1978 por Senín, un veciño de 45 anos da aldea de Santalla, parroquia de Lousada, en Pedrafita do Cebreiro (Lu). Unha versión moi semellante deste conto aparece recollida no volume *Contos populares da provincia de Lugo* (1972, p. 124) co título "Os canteiros e a lúa".

6.3. *O forno da Lagúa*¹³

Meu abuèlo, qu' èra da Lagúa, è tiña que facer un forno è unha aira è chegan por alí dous cãnteiros nòvos que nunca da casa saliron, que salían sièmpre... Xuntábanse dous rapaces cualquèra è fãcían de cãnteiros è viñan aquí a, òs puèblos a buscar òbras. Entonces chegaron pola Lagúa è díxolles meu abuèlo:

— Que vides vosoutros?

— Vimos buscar traballo.

— Sodes cãnteiros?

— Pois si.

Dixo:

— Eu tiña que facer unha aira è tiña que facer un forno, vosoutros facelo?

È dixêronlle:

— Amais bèn. Com' o queira.

È díxo:

— Pois entonces vide pr' aquí. Mira: aquí quèro face-lo forno è aquí quèro face-la aira. Aquí tedes que construír a aira ia aquí o forno.

Entonces deixouos è dixèron un ô outro:

— Ai, hò, i-ò forno terá que ser á règua ou terá que ser ô grano?

È como non sabían, entonces quedaron pensando è pasaba unha da Moeda por alí, levaba unha bèstia è dice:

— Arre ègua!

È dícelle:

— Á règua, hò, á règua. Tu ères tolo! Non ves que è á règua?

13 Contado en setembro do 1978 por Senín, un veciño de 45 anos da aldea de Santalla, parroquia de Lousada, en Pedrafita do Cebreiro (Lu).

Pònse a face-lo forno á règua è cuadrado mais fõron paredando. Cuando chegaron ô cimo, ô encollelo, o forno víñase. È díxoll' un ô outro:

—Ai, hò! O forno vènse. Ê bèn que, pedirlle a cuènta ô amo que o forno vènse.

È dixo:

—Pois vai correndo que voun ter eu conta das pèdras en cuanto tu lle vas pedi-la conta.

Il mète a cabeza è queda tendo conta das pèdras i-ò outro márchase alí á de meu abuelo a pedirlle a cuènta è dícelle:

—Vimos que nos dea a cuènta que nos imos.

E dícelle:

—Pèro eu sin ve-la òbra non vos, non vos voun a pagar. Voun ve-la òbra è despois xa vos pago.

Entonces, ô non lle pagar, bótase correndo pra ondi-ò outro i-ò outro... Vense a parede, queda il co pescozo fõra i-àpertou è quedou cor dèntes regañados. I-ò outro, qu' iba correndo, viu, cuidou que s' estaba rindo è díxolle:

—Rite, rite, qu' o iamo non quère fàcer a conta!

È así s' acabou o cuènto.

7. Contos de curas

7.1. *Don Climente*¹⁴

Èra un cura destes que hai nas aldeas que por medo de non morrer afogados nin de gharstar canto tèñen non se lavan nunca deixando que a morriña os cubra derd' os pès á cabeza. A este do meu conto nacéronlle uns pelos dentro das orellas que máis bèn orellas parecían

14 Contado en marzo de 1979 en Callobre, A Estrada, por Manuel, de 85 anos. Deste conto obtívose unha versión moi semellante na gravación do *Atlas Lingüístico Galego* realizada en xullo do ano 1975 en Friamonde-Callobre, A Estrada a Manuel García Mato de 55 anos.

dous anácor de touciño. De virtudes andada, coitado, tan mal como de limpeza. Tiña uns zapatos con tantísimos remendos qu' o mellor zapateiro non era capaz de decir con certeza cal era o xénero primitivo. Aora que si, tocante a mulleres, non deixaba quedar mal os colèkhas.

Un día estivo falando cunha veciña, mullèr dun ferreiro, è díxolle:

—Tès uns ollos, Pèpa, que non pòde un mirar moito tempo pra eles sin sentir còxeghas por todo o corpo!

—Carainas, don Climente, qu' amigo è usté de burlarse!

—Non, burlarme, non! Quèn pudèra falar contigho un par de horas onde ninguén nos vise!

—Pois aora.

—Buèno, si, pèro aora non è a cousa a propòsito pa contar che catro mistèrios que hai na vida, catro cousas.

—Buèno, don Climente. È eso que me quería contar usté tèn algo que ver con Diòs è mais cos santos?

—Si. Se buscas oucasión d' estar comigho un par de hòras onde ninguèn nor vexa, pòdes facer de conta que se salvou a túa alma.

—Ai, pois eu teño moito interés en saber eso. Quèro ir pò cèu!

—Pois nada. Pòdes facer de conta que te salvaches!

—Poir lògho esta noite na miña casa!

—È Xuxê?

—Xuxê nada, que vai á feira a Lestedo vender uns cuantos leghós è non está na casa.

—Buèno, pois alá vou. Ár dès alá estarei!

A mullèr cheghou á casa è dixo:

—Xuxê, vouche contar un caso que m' aconteceu hoxe con don Climente.

—È el estivo contigho?

— Estivo. È díxome que quería falar comigho un par de hòras onde ninguên nor vise.

— È ti que lle respondeches?

— Que viñèra esta noite pá miña casa, que ti non estabas.

— Ai malo raio che defenda a cabeza! È dixo que viña?

— Si, quedou d' estar aquí ár dè.

— Buèno, pois, ti deix' à pòrta acheghada pa qu' eu poida entrar que despois xa m' eu encarghei, encargharei de que lle lembre o día sète de natal.

— Òi! È se fas unha mòrte?

— Ti cal' à boca qu' eu bèn sei o qu' hei de facer.

Meu dito, meu feito! Inda non dèran as nòve, xa don Climente estaba rabuñando á pòrta. È entonces èla abreu è el entrou. Pasoulle unha man pola cara è èla xa andaba dun lado p' òtro è el andaba como un touro bravo pola cocíña. O hòme tardaba è èla xa se vía comprometida co condenado do crègho.

Cando, de repente, entrou o hòme pola pòrta pa dentro con dous criados armados de paus. Non direi a que, a que alí mallaron. Non lle puñèron o corpo neghro porque xa el o tiña de non se lavar nunca, pèro que levou uns fungueirazos como è debido.

Despois colleron è dernudárono è metérono nunha corte onde Xoxè tiña unha vaca parida con dous becerriños qu' aínda mamaban. Ai as que pasou co diaño dos becerros tod' à noite! Un turra por aquí, outro turra por alí, o crègho non pudo cerrar ollo no rèsto da noite. Entr' o dolor dos fungueirazos que levara mailos escornazos do touros, veuse perdido.

Ô outro día, a xente, no adrio da iglesia, decía:

— È que lle pasaría a don Climente pa non dicir misa hoxe?

Un rosmaba dun lado, outro rosmaba do outro. È entonces xa o pedaño con dous hòmes quería entrar na casa do cura a ver que fora o que lle pasara, a ver se lle entraran or ladróns na casa è o mataran ou a ver que pasara...

È entonces èla, vendo o rebumbio que había, colleu è abreu-lle a pòrta da corte è saleu pa fòra. È díxolle:

—Adiòs, meu amante!

È díxoll' el:

—Adiòs, miña besta! È dille ô teu hòme que se quère man-
te-los touros, que compre hèrba.

7.2. *Os tres curas e o sacristán*¹⁵

È claro, ela estaba buèna moza. È pasaban tres curas pà igrlesia i-èla
estaba no balcón è decíanlle:

—Que buèna estás, María!

Pasaba outro:

—Que buèna estás, María!

Pasaba outro:

—Que buèna estás, María!

È detrás pasab' ò sacristán:

—Que buèna estás, María!

Pèro, lògo, ela díxolle ô marido:

—Sabes que pasan-os tres curas pra igrlesia è piropéanme
deste xeito? I-ò sacristán tamên.

Pois lògo vai è dícell' o marido:

—Pois mira ponlles unha cita pra täl día, prepáraslle-la
comida ca condición ca, a comida que fagas pr' ò pri-
meiro temos que comela tu i-eu.

Buèno, así o fixo. Vèns' o primeiro cura è pèta na pòrta:

—Buènos días, María.

—Buènos días. Puès mire ya estòy preparando la comida y
tal...

15 Contado en setembro do 1978 por Senín, un veciño de 45 anos da aldea de Santalla, parroquia de Lousada, en Pedrafita do Cebreiro (Lu).

Pèro, naqueles medios, xa cheghou outro petando tras da pòrta. È dícell' ela ô primeiro:

— Uy, que viène ahí mi marido!

È escondeu o primeiro nun arcón è seguiuille coa mesma conversación, qu' estaba preparando a comida, que tal, pèro, naquelo, xa chega o terceiro, tamên petando, pum, pum!

— Que viène ahí mi marido!

A o arcón tamên con el. Lògo chega o sacristán, tamên naqueles medios, petando:

— Uy, que viène ahí mi marido!

Tamên. Lògo veu o da verdá, qu' era o marido è comeron-a comida. Derde que comeron, pois tomaron café è despois dícell' o marido á María:

— María, habiamos limpar aquel arcón.

— Buèno.

— Pois ferve lògo un cubo d' auga que, que hai que limpia-lo arcón.

È ferveu un cubo d' auga è empezou a botar por riba da zapa da arca. Como estaba mal rexuntada a auga iba pa [dentro] è dícelle o hòme á María:

— Pèro María, parece que haia ratos dentro! Abr' a zapa a ver!

María púxos' a abri-la zapa è o marido púxose coa pistòla xa en mau. È, ô abri-la zapa, dícell' un cura:

— Òi, pola Virkhen, no me mate, que yò le dòy tanto! —qu' èra o que quería o marido.

— Venga pa fuèra!

— Òi, yò por la Virkhen le dòy tanto!

— Pa fuèra!

Vèn-o terceiro:

— Yò tambièn le dòy tanto!

— Pa fuèra!

I-ò sacristán como non tiña diñeiro, calou a boca. Pèro, dispois, des que botou os tres curas fôra, quedouse co sacristán na habitación è díxolle:

—María, trae unha vèla pr' àcò.

Mandouo desnudar è mandouo poñer de rodillas è plantoulle unha vèla no cu è púxolle fuègho á vèla è a andar todo arredor da habitación hasta que se queimou a vèla. È dispois botouo pra fôra tamên.

È lògo prò outro día, o domingo, è chegou Mária á igrelesia, è como iba bièn vestida, entra María na igrelesia è sal' un cura qu' estaba no altar:

—(*cantando*) Òh, òh, que buèna estás, María!

È sal' o outro da sacristía:

—(*cantando*) Òh, òh, i-à tu cuènta i-a la mía!

È detrás sal' o sacristán co icensario ese:

—(*cantando*) Yò, como no tenía dinero, me han puèsto el culo de candilèro!

7.3. *Problemas para ter familia*¹⁶

Unha vez era un mättrimònio è non quería ter familia. È vai a mullèr è dícelle ô señor cura:

—Ai, señor cura, por que será que nòs non lle podemos ter familia?

Dícell' o cura:

—Seguramènte tiène aquèllo torcido.

—È como farei pra enderezalo?

—Pois endrèzollo eu.

—Pèro vaimè lăstimar.

16 Contado en setembro do 1978 por Senín, un veciño de 45 anos da aldea de Santalla, parroquia de Lousada, en Pedrafita do Cebreiro (Lu).

— Nona hei lästimar nada!

È agarrou con ela pr'à mesa de operaciois è enderezoulla. Mais marchou o cura è chega o märido è vai ela è abrázase ô marido è dícelle:

— Ai querido, i-a que non sabes por que non che tiñamos familia?

— È por que?

— Porque che tiña aquilo torcido

— È quèn cho enderezou?

— Enderezóuchemo o señor cura è non che me mäncou nada!¹⁷

8. Contos de xastres

8.1. *O bolo do lar*⁸

[Ía un xastre a] unha casa è levou un, un operario con el. È, è na casa non lle debían de dar moi bèn de comer que de noite fixèron o, o bolo na borralla na, na lareira. Así unha petada de pan. È puñèronlle por arriba, de noite, è puñèronlle por arriba, buèno, verzas è cousas. È entonces díxolle o criado, o criado ô amo, que durmían na casa onde cosían:

— Mi amo!

— Que?

— Èu teño fame!

— È' u tamên.

— È lògho como facemos pa comer algo?

17 O narrador é consciente de que o conto continúa, pero non sabe como. Comeza de novo a contalo, mais a narración está cortada. Lingüisticamente, a única diferenza salientable entre unha versión e a outra é que na segunda utiliza o termo *endereitar* no canto de *enderezar*.

18 Contado en marzo do 1979 no lugar da Casiña, parroquia de Arcos de Furcos (Cuntis, Po) por Manuela, de 64 anos.

— Pois mira, vas abaixo è còllesll' o bolo do lare è cághaslle alí —dispensando.

È entonces, èfètivamente, marchou abaixo è díxoll' el:

— Si, però èu non vou sabe-lo camiño pa vir pa riba.

— Lèvas un fío.

È levou un fío. È, buèno, cheghou coa petada, comeron a petada è deixaron o outro monte na lareira. È despois pola mañán encontráronse cun monte que, que non pensaban è o outro comérono eles.

8.2. *As papas, a cancela e os ladróns*¹⁹

[Un xastre] è un criado que estaban cosendo nunha casa è tiñan fame de noite. È entonces o, o, o criado díxoll' ô amo:

— Mi amo, yo tengo... Teño fame!

È díxoll' o, o, o amo:

— Tès?

— Si.

— Eu tamèn.

— E lògho como hei facere?

— Pois mira: vas abaixo que fixèron papas è tras unha ghorra dèlas.

19 Igual có anterior, contado por Manuela, de 64 anos, no lugar da Casiña, parroquia de Arcos de Furcos (Cuntis, Po). A narración faina dúas veces con moi poucas diferenzas significativas entre os textos, de non ser o inicio en castelán do primeiro comentario do operario, que na primeira narración é en galego, da confusión do lugar en que se ata o fío, que na primeira versión é dende o inicio o cu da vella, e no uso da forma *chapazoullas* da primeira no canto do *stampoullas* da segunda.

O conto dos xastres que comen as papas de noite é ben coñecido, tal e como indica C. Noia na súa monumental *Contos galegos de tradición oral* (2002, pp. 293 e 294). Non se coñece ningunha versión na que os xastres fuxan coa cancela. De feito, o motivo dos dous viaxeiros que levan unha cancela e que se atopan cos ladrón forma un conto de seu que en Noia (2002, pp. 352 e 353) aparece cos títulos “O fillo parvo” e “O parvo e o listo”. A volta dun ladrón para comprobar as súas pertenzas aparece nos contos “O gato e o carneiro escorrentan os ladróns” e “Os animais músicos” (Noia 2002, pp. 93-96).

—È despois non cèrto p'á cama!

—Lèvas un fío! È cando volvas trasm' a min... Ti còmes as que queiras è a min trasm' unha ghorra dèlas —unha ghorra da cabeza—. È, è síghe-lo fío è xa cèrtas.

È 'ntonces veu cunha ghorra de papas è díxolle:

—Mí amo, tome as papas!

È o amo en ver de poñerll' o fío así, púxoll' o fío —dispendando— no traseiro. È entóncer vaise... è o fío taba no traseiro è dicíall' el:

—Mí amo, tòme as papas!

È o traseiro estaba:

—Pu.

È dicíall' el:

—Pèro, mi amo, tòme as papas! Non lle sople xa que xa están frías.

È veña è veña è veña è dixo el:

—Xa non están de soplar!

Estampoullas todas no cu. È entonces, claro, empezou a berrar. Ai!, xa non o dixen bèn. Levaron [o fío] ô cu dunha vèlla da casa, è entonces a vèlla empezou a berrar:

—Ai Diòs mío! Que aquí anda el domònio! Que me pasou a min aquí! —È tal è tal.

Entonces armaron unha revolución è o criado è maillo, o xastre marcharon. È díxoll' o, o xastre ô criado:

—Trae esa pòrta contigho.

È o criado en vez de cerra-la pòrta... Díxolle que cerrase a pòrta. È, en vez de cerra-la pòrta, còll' a pòrta ô lombo. Marchou ca pòrta ô lombo. Chegharon alá a un sitio è subiron pa riba dun carballo. È díxoll' o, o, o xastre:

—Ès capaz de, ès capaz de traé-la pòrta contigho pa riba?

Díxolle:

— Si.

È levou a pòrta consigo para riba do carballo è viron vir en vivo unha pandilla de ladróns. È puñéronse a conta-los cartos è [...] fixèron o caldo. È ‘ntonces probaron o caldo è non lle tiña sal. È dixoll’o xastre ô criado:

— Tèr ghana de mexar?

È díxoll’ el:

— Si.

— Méxalle na pòta!

Ô mexarlle na pòta despois probárono è dixèron:

— Ah, sal x’ ò ten! Aghora o que lle faltaba ê unha pouca fariña!

È díxoll’ el:

— Tès ghana de andar de vièntre?

— Teño!

— Cághalle —dispensando— na pòta!

È despois fíxollo na pòta è despois probárono è dixèron:

— Vaia que o caldo, aghora estache bo! Tèn sal. Pedimos sal è Diòr mandóunola; pedimos fariña è Diòr mandóunola.

È todo veu d’ arriba. È s’ aghora pedimos un raio tamèn nolo mandaría?

— Déixalle caí-la pòrta.

Deixoulle caí-la pòrta... Escaparon todos pèro a cièn. È deixaron os cartos. È deixaron a pòrta alí do caldo. Os outros o caldo non o comeron, pèro os cartos, sí.

Entonces estaban alí car’ ô lume è cheghou è dixèron:

— È que será dar nòsas cousas todas?

— Pois vou eu mirar.

— Pois vai.

È foi mirar è díxoll’ el:

— È lògho ustedes que fan aquí, señores?

— Tamos aquí, que eu son un médico è este...

— È este?

— Este è o meu practicante. È tamos aquí para consultar a quèn veña.

È díxoll' el:

— Vale. Pois eu tou enfermo.

— Buèno, poir bot' a linguíña fôra pa, pa miralo.

È botoull' a lingua fôra è cortoull' un anaco. Entóncer marchous' è:

— Ba, ba, ba, ba, ba...

È non lle podía... os outros a preguntarlle è el non lle sabía falar. È inda tan correndo aghora.

8.3. *A fame fai o xastre*²⁰

È outra vez era un sastre. Ou, un sastre non era, però era un que tiña fame è meteuse... Dixo el:

— Como hei de facer pa mata-la fame?

È dixo:

— Pois voume metere...

Qu' andaban polas pòrtas, sabe?, qu' andaban polas pòrtas a ver quèn ghanaba algho. È meteuse sastre è iba berrando:

— Facendo saas, facendo traxes...

È cheghou onda un que tiña un traxe pa facer è dixo:

— Ven p' acá! Ven p' acá qu' entóncer farm' este meu.

20 Transmitido por María, de 70 anos, no lugar da Casiña, parroquia de Arcos de Furcos (Cuntis, Po) en marzo do 1979.

È vai entonces, claro, de, de poñerse a facer aquel... alí... vèn è tuvo con... tod' à mañán, todo ànter do... non? do mediodía, do mediodía tuvo:

—P' àquí ténas è p' àlí tamên è p' àquí ténas è p' àlí tamên.

È 'ntonces, pola última comeu ô mediodía. È comeu bèn decindo “p' àquí ténas è p' àlí tamên”. È vai entonces agharrou è comeu... —daquèla sería un, un pedazo de carne de, de cerdo ou iso—. È entonces vai è, ô qu' acabou de comere a... a comer volveu outra ves a tomar medidas:

—P' àquí ténas è p' àlí tamên. È p' àquí tenas è p' àlí tamên.

Hasta que pola última, o señor do, dono do traxe dixo:

—Pèro que será eso? Que será?

È dixo:

—Pèro que è o que dá?

—Unhas alfõrxas! —dixo.

Entonces saleu o, o amo è dixo:

—Pèro eu non che pedín unhas alfõrxas, que che pedín un traxe. Ê pa un traxe.

—Ai, però o traxe no sei facer.

Entonces marchou è despois marchou comido. Cobrar non cobrou, però siquièra mantúvose. Non è así?

9. Contos de homes e mulleres

9.1. *A visita da comadre*²¹

Èra alá en Lóuzara iè un fulano falaba cunha rapaza, mais a rapaza cäsouse prä un puèblo alí abaixo da Casèla i-èl quedou sin ela, claro. Pero des que levaba un cuanto tèmpo, acordou de, d'a ir ver. Entonces chegou a, ô puèblo donde estaba i-á casa iè entrou. I-èla ô velo:

21 Narrado en setembro do 1978 por Senín, un veciño de 45 anos da aldea de Lousada, parroquia de Lousada, en Pedrafita do Cebreiro (Lu).

—Válgame Diòs, vèn aí a miña comadre! Unha comadre que tiña è mira donde vèn a pobrecica, a probecica è mira donde chegou.

È dixéronll' os sogros:

—Dille qu' entre qu' a hamos atender todo cuanto podiamos.

I-èntonces estuvèron tod' à noite conversando è falando, pèro cuando s' iban deitar dice:

—Donde a deitaremos?

È dic' ela:

—A comadre è mellor que veña comigo, que anda encinta è pòde dā-la luz. È que veña a durmir comigo.

—Pois si —dixoll' o hòme—. Que durma contigo qu' eu durmo aquí na pälleira. En cualquèr lado durmo!

Afètivamènte. Levárono á pälleira i-èl deitouse con ela. Mais de noite, cuando estaba na pälleira, na pälleira dèulle gana d' òrinar è como älí non häbía váter nin bacenillas pois levántous' á porta a òrinar por un buraco á corte.

I-èl que estaba deitado pois miroulle è viuille algo que lle pareceu qu' èran los cokhones. È' ntonces xa quedou intranquilo. Dixo:

—Eu, ise que dòrme ca miña mullèr parce que lle vin collois, coño! Tèn que ser collois.

Pèro o hòme no sabía fikhamènte si èran si non èran. È deitouse è, claro, tod' à noite estaba dicindo.

—Ai, collós èran, èran! È creo que caralla tamèn.

O home, intranquilo, á mañá levántouse è marchou arar. I-àndaba arando è tiña unhos bòis rubios è dicía:

—Èi, bòi, èi! Ai, collós èran, èran! È caralla tamèn paréceme qu' èra!

I-èntonces ela íballe leva-lo desaiuno i-ò entrar escuitou o qu' iba falando el contr' òs bòis è vía qu' iba decindo eso:

—Ai, collós èran, èran! È caralla tamèn!

È dèuse cuènta qu' estaba enterado do asunto. I-èntonces dícelle:

—Ai, Xan!

È dícell' el:

—Co dèmo quères?

—Hein ir polo arado ou polo por arar?

—Polo dèmo que te lève! Que como baix' aí heinche dar unha patada que te hein quebrar!

È díxoll' ela:

—Louquea, louquea! Fai coma o compadre da, o hòme da comadre da Casèla, que lle dèu unha patada nas súas partes è botoulle os riles è a paxarela fôra!

È dixo:

—Ai lògo èr' amigo! Gracias a Diòs! Entonces xa non hai cuidado!

9.2. *Os pantalóns do cura*²²

I-èl èra arrieiro. Ordenaron de marchar ô vin a Vâldeorras. È marcharon. Cuando iban a unha distancia xa de unhos cuantos mètros, olvidáronse as alforxas na casa, que as deixara na caiceira. Vòlve correndo polas alforxas è, por baixo da casa, por unha ventana que hâbía, dícelle á mullèr:

—Tírame as alforxas que me quedaron olvidadas aí na caiceira da cama.

È a mullèr levántase è tíral' as alforxas, però en ver de lle tira-las alforxas, tíralle os pantalois do cura.

Marcha correndo cos pantalois è escarranchòs creéndose que èran-as alforxas na albarda da, da, da bèstia. Entonces marcharon il è mais... Cuando veu o día, os compãñeiros qu' iban detrás viron os pantalois do cura escarranchados na albarda è dícenlle:

22 Narrado en setembro do 1978 por Sanín, 45 anos, no lugar de Santalla, parroquia de Lousada, concello de Pedrafita do Cebreiro (Lu).

— Ui! Que lèvas aí?

I-èl mira è xa se deu cuènta è quíxose volver è dixêronlle:

— Sigue, hòmbre, sigue! Aora tira. Que lle vas a facer?

Pèro o hòmbre marchou incomodado tod' o camín ô viño.

Cuando ela, endoutro día, dáse cuènta que lle tirou os pantalóis do cura è que non lle tirou as alforxas. O cura tuvo que marcharse ô rompe-lo día sin pantalós i-èl márchase ô viño a Valdeorras. È entonces ela chorando tod' ò día. Mais tiña unha comadre è viua chorar è dícelle:

— Que lle pasa, comadre?

È dícelle:

— Esto me päsou. O ocioso do cura veuse pra onda ieu i-èsto me päsou. I-aora son perdida que me mata o hòme.

Dice:

— Non teñas mèdo, qu' esto heino, heino arreglar eu. Marcha á tiènda a ver si hai algún retal do pantalón do cura e... marcha á tiènda è compra ghênero è compras outros pantalós o mesmo que, qu' os que lle tirache ô, ô marido.

Èfètivamènte, foi á tiènda è comprou outros pantalós è a comadre, cuando volvían de regreso, pois sale älí á pòrta è viste os pantalóis. Entonces pasaba, que era compadre, o, o arrieiro. Pasaba è non lle miraba è dícelle:

— Ai, compadre! Parce que vai enfadado! Non sei que lle pasa!

I-ò outro botoulle unha ollada è viua cos pantalós vestidos:

— I-èses pantalós que tèn vestidos?

È díxolle:

— Pois compramos eu i-à comadre unhos o outro día. I-èla tèn unhos i-eu teño outros.

È dixo:

— Ai, entonces xa foron os que me tirou!

È xa lles pasou todo. È máis nada. Arreglouse todo.

9.3. *O mandar dos homes*²³

Pois era un matrimònio è mandaba sièmpre a mullèr. De manda-la mullèr díxolle un día o hòme:

— Mullèr, vaia por Dios!, non terei un día que pòda mandar eu! —díxolle o home.

— Si, mullèr, si! Si, muller, si! Hagh de mandar un día, hò! Heiche deixar mandar un día. Buèno, mandas mañán!

Chegharon a mañán è díxolle o hòme á mullèr.

— Maruxa, lovántate! —Buèno, levantou—. Tir'ò palleiro!

— Ai, Diòs mío! Como vou a tira-lo palleiro!

— Si, tir'ò palleiro! Hoxe mando eu, Maruxa!

Agharrou èla, tirou o palleiro. Veu è díxolle:

— Xan, tirei o palleiro! (...) ²⁴

Metiu a palla na cuadra. Veu è díxoll' èla.

— Buèno. Metín-a palla na cuadra.

— Mata a burra!

— Ai, Dios mío! Mata-la burra! Como vai ser?

— Mata a burra! Hose mando eu!

Mätou a burra. Tirou è veu è veu pr' à casa è díxolle:

— Buèno, è aghora? Matein-a burra.

— Tíral' o couiro.

— Ai, Diòs mío! Eu non sei tira-lo couiro!

— Si, tíral' o couiro! Hoxe mando eu!

— Ai, Diòs mío!

Tiroull' o couiro. Veu è díxo:

23 Foi narrado en decembro do ano 1980 por Estrela, de 64 anos, no lugar de Regoelle, parroquia de Olveira, concello de Dumbría (Co).

24 Neste punto prodúcese un corte na narración debido á manipulación da gravadora. Enténdese que despois de que a palla estivese tirada, o home lle manda á muller métela na corte.

—Tireill' o cuiro!

—Buèno, pois aghora voum' eu lovantar.

Lovantouse, foron os dous p' à cuadra è el agharrou un barvaghò (?) bo è díxolle:

—Vira na vòlta que hai que malla-la palla!

Èla viraba na vòlta è el, plas! Èla viraba na vòlta è el, plas!
Hastr' ò final qu' a pòbre da mullèr enfusiñaba. È enfusiñaba è el:

—Maruxa, hoxe mando eu! Va! Hai que malla-la palla,
Maruxa!

Agharrou a pobriña caiu è díxolle:

—Buèn' hò! Deixa que deghd' hoxe hagh de mandar ti sièm-
pre!

Tiñan un par de bois è el levouos á feira. O hòme levouos á feira. È fui prá feira, vendiu os bois è dixéronll' os hòmes, os compañeiros:

—Ai, hò! Ti vènde-los bois! Espera ti que chèghes á casa a mullèr! Volve a venda atrás qu' a mullèr mátache!

È díxoll' el:

—Buèno pois xoghámo-los bois. Si a miña mullèr me vòlv' a vendä atrás, eu perdo os bois. Si a miña muller, non me vòlv' ä vendä atrás hai que m' abonar outro tanto do que valen-os bois.

—Pois sa está!

Marcharon prá casa. Cheghou á porta è el iba cantando:

Tòca bèn miña bamburria,
acòrdate Maruxiña
do pelexiño da burra.

Èla estaba dentro, entretenida, fasendo de comer, traballando cos seus labores è díxolle el:

—Marusa!

—Que, San?

— Vendin-os bois!

— Está bèn! O que ti faghas está bèn feito!

Díxoll' el ós compañeiros:

— Pois aghora hai que abonarme o valòr dos bois è eu quedo cos bois.

10. Contos de proxenitores

10.1. *O pai agharrado*²⁵

Èra un matrimònio que tiña unha filla. È o matrimònio, o vèllo era com' á Virkhen do Puño, non? Entráballe perra na casa è noa soltaba. È entonces a filla tiña un mozo è tratou de se casar. È díxoll' o vèllo, díxoll' a seu pai:

— Òiches ou òeu, o mozo quèrese casar comigo.

Díxoll' el:

— Òi, ese hòme non sirve pa meu xenro!

Dice:

— È por que, papá?

— Porqu' è moi ghastadore. Vai á taberna è fuma è eu non quèro xente desa na miña casa. Tamèn eu aprèto todo o que pòdo!

È o hòme taba detrás do lume con dúas achiñas na lousa, ca lus do ghas apaghada p' à aforrar.

È entonces a moza díxoll' ò, ò mozo, díxolle:

— Mira, díxenllo a meu pai pèro non, non quère saber nada.

Dixo el:

— Buèno, pois si è por eso quítome de fumar è quítome d' ir á tabèrna.

25 Contado en marzo de 1979 en Callobre, A Estrada, por Manuel, de 85 anos.

È entonces foi alí unhas cuantas veces è non fumaba alí. Fumaría noutro sitio, però alí non fumaba è procuraba que no viran ir p' à tabèrna.

È un día estaba ca moza no fondo da cociña è o vèllo estaba detrás do lume cas achíñas acheghadas è apenas se vía nada. È entonces nun momento encenderon un pouco as achas è o vèllo mirou p' ò fondo da cociña è veu ò mozo en calzoncillos. O hòme quedou así medio tal, però cando marchou o mozo díxolle á filla:

—Óiches è èu cando s' encendeu algo o lume vin o, o mozo en calzoncillos.

—Ai, si, papá! Estaba porque quitou o pantalón p' ò non ghastare!

Dixo el:

—Ai, entonces vale pa meu xenro!

10.2. *O señor José (sucedido)*²⁶

Èra unha mullèr que andaba d' amistá con outro hòme. Claro, cunha mullèr non podía andar, andaba con outro hòme. È entonces tiña unha irmán è a irmán non quería, decía que non èra cèrto, però tódolos veciños o sabían qu' èra cèrto, porque vían alí ò fulano. È o fulano tiña un cabalo è aparciá o cabalo á porta da outra. È 'ntonces a irmán non podía decir que non.

È un día estaban cocendo è díxoll' a nòra ò sogro:

—Mí padre, vaia á casa de, de Carmen —chamábanlle Carmen—. Vaia á casa de Carmen a ver se trae a masa que temos qu' enforzare.

—Si, hò. Vouche' ir aora! Carafio! Ca noite qu' está vouche ir aora alá! Vai ti se quères!

—Ai, mi padre! Pois tèn qu' ire!

—Non vou! Anque morras que me lèv' o dèmo se che vou alá!

26 Contado en marzo de 1979 en Callobre, A Estrada por Manuel, de 85 anos.

— Pois tèn qu' ire, mi padre! Ai, Diòs mío! Que tènén-a masa preparada è tal! È tèn qu' ir!

— Non, hò! Ca noite qu' está non che salgho da casa.

Pèro despois eu vin qu' èra tanto porfiar, tanto porfiar... è collín a capa de xuncos è salín pa fôra. È máis un pau de mòca que tiña. Un pau feito de carballo cunha mòca no fondo. È 'ntonces marchei dreito alá. Anduven un cachiño de camiño è despois arri-meime a unha parede pa nome mollar. Que chovía moito è facía abrigho do aire. È arrimeime alí. È ô que me parceu que tería tempo de, de cheghar á casa, esto, entrei:

— A ver! Abrir! Que xa veño!

Buèno. Abriron. È 'ntonces.

— È que? Trae a masa, mi padre?

— Alí non falou ninguên. Enchime de chamare è alí non falou ninguén. O único que foi, que lle metín os narices no cu ô macho de don Manuèl. Pero tan bèn llo metín, como trouxen-o pau de mòca ôs calcañales è cròs! No medio das rens deille. E alí nome falou ninguên. Están bièn entretenidos.

— Ai, mi padre! Usté seguramente que non chamou.

— Chamei, chamei, pèro están entretenidos è... Vamos enfor-nar!

— Pèro, mi padre, non podemos enfornar, esto, sen que veña èla ca masa.

— Que a bote na borralleira! Veña! Cerrarlle ô forno!

Eu collín unha pa è enfornei rápido è nesto dixer:

— A ver! Traed' a bòsta pa taparlle ô forno.

Alá dentro dun pouco xa eu tapara o forno è chegha a rapaza:

— Tía Pèpa! Tía Pèpa! Traio aquí a masa.

— Botádea na borralleira!

Despois a nòra quería abri-rlle ô forno. Dixer eu:

— Ábroch' eu a ti a cabeza primeiro antes que ll' abras ô forno.

— Pois hai qu' abrírlle, mi padre!

— Non se lle toca ô forno!

Eu púxeme na pòrta do forno. Dixen eu:

— Aquí non se lle toca ô forno pa nada!

È despois èla chorou de rabia è todo eso, però dixen eu:

— Nada! Aquí non se lle toca ô forno!

Despois, èla marchou p' à cama media enfadada. Ela è mais Arturo, o hòme, marcharon p' à cama. Eu è maila miña Pèpa quedamos embaixo, qu' a min ghustábame moito molla-las sopas do forno. È eles non lle gustaba moito que fora ô viño.

È 'ntonces, ô qu' eles marcharon p' à cama, fun caladiñamente á bodègha è collín unha taza, que x' à botei alá na bodègha, que xa na trouxen p' à, p' à cociña. È entonces despois tróuxena p' à cociña, outra è deille un pouco á mullèr, però a mullèr, a miña, bebía pouco, xa èra vèlla tamèn. È resulta que èla nono quixo, però botello eu. È despois fixen únhar boas sopas de bola. È despois aínda lle dixen á mullèr:

— Oíchesme! Vaime por outra taza!

— Ai, Khosè! Però ti...! Ti tas tolo!

— Si, si. Vaime por outra taza.

È foime por outra taza.

— Non metas moito barullo que non te sintan enriba.

È tróuxom' outra taza è zampeina. Fun p' à cama coma un Pèpe que èra!

11. Contos de animais

11.1. *O sapo e o raposo*²⁷

O sapo foi á pelea co, co raposo. È ofrecían-a apuèsta. È díxoll' o raposo:

—Ti non ghanas.

Entón díxoll' el:

—Nò. Eu ghánoche.

O sapo parece parvo, non é así?, parece un parvo, però foi è 'nganchóuselle no rabo è, cando chegan o, ô fin dond' er' à, a tapa... non sabes os ciclistas onde fan a tapa? Eso. Virouse o, o raposo decíndoll' ô sapo:

—Ti vès?

È dixo:

—Eu xa tou aquí.

Pèro ghindouse do rabo, que o levaba no rabo, è ghanoulle a apuèsta. Un sapo a un raposo, èh! Que che parece? Mira que listo! Así que a, hast' òs que parecen, os que parecen parvos son hasta aínda listos. È lògho non?

12. Contos de gaitas

12.1. *A gaita chama pola muller*

È despois outra ves unha que foi cun unto á feira, cun cacho de unto a vendelo, que lle facían falta os cartos. E vai... entonces èla

27 Transmitido por María, de 70 anos, no lugar da Casiña, parroquia de Arcos de Furcos (Cuntis, Po) en marzo do 1979. Segundo Noia (2002, pp. 133-135), o tema das carreiras entre animais é moi común nas culturas do mundo. Para Galicia, ela presenta dúas versións, "O raposo e o sapo" e "A raposa e o cangrexo". O programa Xabarán Club da TVG produciu no ano 2008 unha versión audiovisual que se pode consultar en <https://www.youtube.com/watch?v=g9arSG5Peh4>

veu tocar unha ghrileira, unha ghrileira è marchou, abandonou o unto, abandonou o unto.

È entonces cheghou á casa. Claro, roubánollo è cheghou sen unto è decíall' o hòme:

— È que? Vendíche-lo unto? Canto che dou o unto?

— Cala, meu hòme! Cala, meu hòme! Se viras! Se viras, meu hòme! Habíache un pau con pelos, un fòl con subiòte è chirlaba è cantaba. Que donaire lle daba, meu hòme!

— Eu non che preghunto por ese asunto, qu' eu preghúntoche onde vai o unto!

È èla volvíall' outra vez:

— Meu hòme! Habíache un pau... Olla!, olla! Habíach' un pau con, con pelos, un [fòl] con subiòtes, è chirlaba è cantaba! È que donaire lle daba, meu hòme!

È quedouse así o asunto.

12.2. *O pranto da muller do gaiteiro*

Unha ves era un que era ghrileiro, non sabes? È' ntonces morreu. È choraba èla polo marido, non sabes? È decíall' así:

— Ai meu fulaniño! Ai meu citraniño! Moito me lèvas adivertido con esa ghaitiña que lèvas entr' as pernas!

Porque lle botano alí a ghaita, non sabes?, a ghrileira... a ghrileira.

— Moito nos... moito me lèvas adivertido con esa ghaitiña que lèvas entr' as pernas!

Tu mira que comparsa, èh!

13. Varia

13.1. *Esconxuro da néboa*²⁸

Levántate nèbla ô alto da sèrra,
donde non haxa pan nin hèrba.
De pedriña en pèdra,
de veliña en vèla,
èí lle vai san Xoán
co seu cabalo ruán
ca súa perríña rubia
ca súa mullèr bārbuda
cos seus filliños todos seis
tan garridos coma reis.

13.2. *O cego, o criado e mailos chourizos*²⁹

È despois èra un cègho, un cègho è mais... tiña un criado è mais un burro. È entonces, claro, de te-lo burro è mailo criado dènolle pousada así como nunha casa vèlla, así como un chafarís así. È vai entonces, alie... Tiñan chourizos encolghados è díxoll' así o criado ô amo:

— Mi amo, òlle que chòrizos hai encolghados! Que? Collémolos?

Entonces díxolle, díxoll' o criado... o amo dixo:

— Ai, hòme! Pois collos! È despois por onde escapamos?

— Pois polo tècho, por riba.

Entonces pònsell' el:

— È o burro?

28 Recitado por Carmen, de 74 anos, en Santalla-Lousada (Pedrafta do Cebreiro, Lu) no ano 1978.

29 Transmitido por María, de 70 anos, no lugar da Casiña, parroquia de Arcos de Furcos (Cuntis, Po) en marzo de 1979.

È saleu o criado è díxolle:

— È o burro bicò no cu qu' eu non son criado de cègho nín-gún.

13.3. *O muíño na montaña*³⁰

Unha vez èran dous compadres è díxolle un ô outro:

— Compadre, vou facer un muín.

— Ia dond' o vai facer, compadre?

— Arriba na montaña. Vouo facer arriba na montaña.

— Buèno. A ver cuando o termina de facer prä llo ir ver.

È entonces fixo o muín na montaña è así que terminou de o facer, díxoll' ô compadre:

— Ai, compadre, xa fixen-o muín. Tèn qu' o ir ver!

— Pois cuando queira, vámoló ver.

È fórono ver è díxoll' o compadre, díxoll' o compadre.

— O muín está bèn, però i-à auga pra moer?

— Pois cuando chova!

13.4. *O paxaro atrapado na gorra*³¹

Un que quería un páxaro. Entonces un —dispensando— fixera o que tiña necesidá, como facemos todos, non é así? Non sabes?, da tripa.

È' ntonces, claro, alíe... el púxolle unha ghorra por riba è taba:

— Rou, rou, calla, calla. Rou, rou, calla, calla.

30 Foi narrado en setembro do ano 1978 por un veciño do lugar do Sisto da parroquia de Lousada no concello de Pedrafita do Cebreiro (Lu).

31 Transmitido por María, de 70 anos, no lugar da Casiña, parroquia de Arcos de Furcos (Cuntis, Po) en marzo de 1979.

È díxoll' outro:

— Pèro, que tès aí?

Entonces díxolle, díxoll' el:

— Pois isto é un páxaro.

I-èntonces:

— Rou, rou, calla, calla —volvía outra vez.

— È non se pòde coller?

— Si, hòmbre! Pèro tès que mete-la man de forza que, se non, escápache.

È vai entonces, estaba:

— Rou, rou, calla, calla.

Dice:

— Quièta!

Bum! È meteu [a man] no monte de... Qu' inda estaba quènte, me cagho no nabo!, qu' ind' à botara había pouco. È viñèra de dentro, qu' inda taba quènte!

13.5. *Santos vai cagar!*³²

Èra un que foi á misa... dous. Fono dous á misa. È entonces, claro, dispensando, a un que lle chamaban Santo foi... Dispensando, ti sábe-lo que é caghar non é así? Diòr nolo perdone...

Entonces taba, taba el è o outro. Cando iban a decir 'santo, santo' ordenou de que tiña qu' ir caghare è vai entonces estaba o cura:

— Santo, santo...

È el taba:

— Sántor vai fôra!

32 Transmitido por María, de 70 anos, no lugar da Casiña, parroquia de Arcos de Furcos (Cuntis, Po) en marzo do 1979.

Volvía outra vez:
— Santo, santo...
— Sántor vai fôra!
Pèro volveu outra vez:
— Santo, santo, santo.
— Sántor vai caghar, carallo!

14. Bibliografía

- Centro de Estudos Fingoy (1972). *Contos populares da provincia de Lugo*. Vigo: Galaxia.
- Fernández Rei, Francisco (1997). O folclore musical galego do final do milenio: o *Cancioneiro* de Schubarth e Santamarina. *A Trabe de Ouro*. 31, 373-383.
- Fernández Rei, Francisco (2003 [1990]). *Dialectoloxía da lingua galega*. 3ª ed. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Fernández Rei, Francisco e Hermida Gulías, Carme, eds. (1996). *A nosa fala. Bloques e áreas lingüística do galego*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega.
- Fernández Rei, Francisco e Hermida Gulías, Carme, eds. (2003). *A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego*. 2ª ed. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega. Un libro + 3 cd.
- Graña Núñez, Xosé (1993). *Vacilacións, interferencias e outros "pecados" da lingua galega*. Vigo: Ir indo.
- Noia Campos, Camiño (2002). *Contos galegos de tradición oral*. Vigo: Nigratea.
- Ossa, Sergio de la (2024). *Dorothé Schubarth. Álbum de Galicia*. 5/VI/2024. Dispoñible en <https://consellodacultura.gal/album-de-galicia/detalle.php?persoa=35176>
- Schubarth, Dorothé e Santamarina, Antón (1984-1995). *Cancioneiro popular galego*. 7 vols. A Coruña: Fundación Barrié de la Maza.

